

LR Labklājības ministrijas Bērnu un ģimenes politikas departamenta

direktorei L.Liepiņai

livija.liepina@lm.gov.lv

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas

priekšniecei L.Riekstai-Riekstiņai

laila.riekstina@bti.gov.lv

LR Tieslietu ministrijas

valsts sekretāram R.Kronbergam

Raivis.Kronbergs@tm.gov.lv

LR Iekšlietu ministrijas

valsts sekretārei I.Pētersonei-Godmanei

ilze.petersone-godmane@iem.gov.lv

Rīga, 2015.gada 30.aprīlī, Nr. 2015-1-22

*Par nepieciešamību pārskatīt
statistikas datu vākšanu par bērniem ar
garīga rakstura traucējumiem*

Biedrība „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”” (turpmāk – RC ZELDA) laikā no 2013. gada maija līdz 2015. gada maijam kopā ar deviņām Eiropas Savienības dalībvalstīm veica Eiropas Savienības finansētu pētījumu par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem (gan bērnu ar intelektuālās attīstības traucējumiem, gan bērnu ar psihiskām saslimšanām) pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem. Pētījumā tika vērtēts, kā bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiek nodrošināta pieeja ārpusstiesas tiesību aizsardzības līdzekļiem, kā arī administratīvajās, civillietās un krimināllietās:

- 1) risinot izglītības pieejamības un kvalitātes jautājumus;
- 2) pieņemot lēmumus par bērna dzīvesvietu;
- 3) risinot situācijas, kurās bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir kļuvuši par noziegumu upuriem, lieciniekiem vai iespējamajiem izdarītājiem.

Lai gan pētījums tika veikts par dažādām bērnu dzīves jomām, tomēr publiski pieejamu statistisko datu trūkums par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem bija vērojams gandrīz visās pētītajās jomās. Daudzas iestādes neuzskaita atsevišķi datus par darbu ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, pamatojot to ar argumentiem – „mums visi bērni ir vienādi” vai arī „mums likums neuzliek par pienākumu šādus datus vākt.” Šāda pieeja veicina to, ka darbā ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem netiek arī pielietotas atšķirīgas, bērna individuālajām vajadzībām atbilstošas metodes. Datu trūkums par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem liedz novērtēt vai nepastāv šo bērnu sociālā atstumtība un diskriminācija, kā arī vai atbalsta sistēma bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir pietiekama, un kādi uzlabojumi būtu nepieciešami.

Nepieciešamība vākt statistikas datus un arī padarīt tos publiski pieejamus izriet no ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām, kuras 31. pants paredz, ka „dalībvalstis apņemas vākt atbilstošu informāciju, tostarp statistikas un pētījumu datus, lai tās varētu izstrādāt un īstenot stratēģijas šīs konvencijas īstenošanai.”¹ Konvencija arī uzsver, ka datu vākšanas mērķis ir identificēt un likvidēt barjeras, ar kurām sastopas personas ar invaliditāti, īstenojot savas tiesības.² Un kas nav mazsvarīgi, no Konvencijas izriet arī dalībvalstu pienākums izplatīt statistikas datus un nodrošināt datu pieejamību personām ar invaliditāti un citiem.³ Datu vākšanas nepieciešamība izriet arī no ANO Konvencijas par bērna tiesībām, kuru uzraugošā ANO Bērna tiesību komiteja vairākos Vispārējos komentāros ir vērsusi uzmanību uz datu vākšanas nozīmi.

1) Datu trūkums par bāriņtiesu veikto darbu ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem – aptaujājot bāriņtiesas, RC ZELDA secināja, ka vairumā gadījumu bāriņtiesas nespēj sniegt nekādu informāciju par darbu ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, jo bāriņtiesām nav pienākuma šādus datus vākt.

2) Datu trūkums par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kuri ir kļuvuši par nozieguma upuriem (cietušajiem), lieciniekiem vai iespējamajiem noziedzīga nodarījuma izdarītājiem – pētījuma ietvaros, pieprasot datus no Valsts policijas, RC ZELDA tika informēta, ka Valsts policijas un Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datu bāzēs nav speciālu datu, vai un kad bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir kļuvuši par noziedzīga nodarījuma upuriem, lieciniekiem vai iespējamajiem izdarītājiem.⁴ Tā kā nav datu par noziedzīgos nodarījumos cietušo bērnu skaitu ar garīga rakstura traucējumiem, iespējams, ka nav arī apzināti un noteikti faktori, kas bērnus ar garīga rakstura traucējumiem pakļauj noteiktiem apdraudējuma riskiem.

3) Šobrīd nav pieejami dati par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kas cietuši no vardarbības – ieteikums izvērtēt, kādus papildus datus iespējams iegūt no Veselības Ministrijas Traumu reģistra⁵ un no pakalpojumu sniedzējiem, kas nodrošina rehabilitācijas pakalpojumus no vardarbības cietušajiem bērniem.

4) Pašvaldību administratīvās komisijas – šobrīd pašvaldību administratīvajām komisijām nav pienākuma vākt statistikas datus par to, cik gadījumos tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Īpaši tas attiecas uz bērniem vecuma grupā no 11-14 gadiem. Ņemot vērā, ka viņi nevar tikt saukti pie atbildības (administratīvās vai kriminālatbildības), komisijas nesaskata mērķi tālākai datu vākšanai. Tāpat nav vispār iespējams iegūt informāciju par to, cik daudz bērniem, no tiem, kuri nonākuši saskarē ar pašvaldību administratīvajām komisijām, ir īpašas vajadzības un tajā skaitā arī garīga rakstura traucējumi. Ņemot vērā to, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu mērķis ir novērst antisociālas uzvedības atkārtāšanos nākotnē, ir būtiski izveidot sadarbību ar sociālajiem dienestiem, kuri varētu sniegt nepieciešamo atbalstu visai ģimenei, nevis tikai reaģēt uz bērna individuālu rīcību.

¹ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 31. pants.

² ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 31. panta otrā daļa.

³ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 31. panta trešā daļa.

⁴ LR IeM, Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Kārtības policijas pārvaldes Nepilngadīgo preventīvas nodaļas atbildes 2014. gada 6. marta atbilde Nr.20/10/5-13294 uz RC ZELDA 2014. gada 5. martā nosūtīto informācijas pieprasījumu.

⁵ Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem bijušas traumas un ievainojumi „Traumu reģistrs”, skat.: <http://sabves.spkc.gov.lv/Lists/DatuAvoti/DispForm.aspx?ID=342>

5) Nav datu par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kas saskaras ar tiesu sistēmu, par šo bērnu traucējumu raksturu, nepieciešamo atbalstu bērna viedokļa noskaidrošanai tiesvedības laikā un par tiesvedības rezultātiem.

Tāpēc aicinām pārskatīt normatīvo regulējumu par datu vākšanu, jo šādu datu trūkums, kā norādīts iepriekš, liedz iespēju noskaidrot, kāds atbalsts nepieciešams bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un viņu ģimenēm. Līdz ar to, šobrīd bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir neredzami gan attiecībā uz statistiku, gan nepieciešamo finansējumu atbalsta un efektīvas tiesību aizsardzības sistēmas izveidei.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.² panta pirmās daļas 4.punktam par psihologa atzinumiem lietās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, nepieciešams noteikt, (piemēram, vadlīniju veidā), ka jāpaplašina sniegtā pamatinformāciju par bērnu, norādot ziņas par bērnu īpašajām vajadzībām, vai saziņā ar šo bērnu nepieciešams lietot papildus alternatīvās komunikācijas metodes, ņemot vērā bērna garīga rakstura traucējumus. Tas būtu jo īpaši svarīgi lietās, kad uz tiesu tiek aicināti bērni ar garīga rakstura traucējumiem, kuri sasnieguši 15 gadu vecumu, lai sniegtu bērnam nepieciešamo atbalstu, noskaidrojot bērna patieso viedokli. Saņemot pēc iespējas objektīvāku informāciju par lietas apstākļiem, tiesnesim ziņas par bērna garīga rakstura traucējumiem varētu būt papildus arguments, lai izvērtētu nepieciešamību iecelt bērnam sevišķo aizgādni,⁶ kuram ir speciālās zināšanās darbā ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Tādējādi tiktu ievērotas bērnu (līdz 15 gadu vecumam) intereses, kuri uz tiesas sēdi netiek aicināti, bet kuru viedoklis ir obligāti jāuzklausā.⁷

Papildus nepieciešams veikt grozījumus MK Noteikumos par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību,⁸ papildinot pārskata 2. sadaļu „Pārskats par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu ārpusģimenes aprūpi” ar kritērijiem – „no tiem bērni ar īpašām vajadzībām,” „no tiem bērni ar garīga rakstura traucējumiem.” Ņemot vērā, ka bāriņtiesām jānoskaidro bērna viedoklis par iespējamo ārpusģimenes aprūpes veidu, tas ļautu apzināt, cik gadījumos, un kāds atbalsts nepieciešams bāriņtiesu darbā, lai tiktu noskaidrots bērna ar garīga rakstura traucējumiem viedoklis.

Ņemot vērā, ka pētījuma ietvaros tika apzināti arī citi problēmjaudājumi, kas pastarpināti ir saistīti ar datu trūkumu par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, RC ZELDA izsaka gatavību iesaistīties turpmākajā darbā, lai pilnveidotu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu. Ar pētījumu „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Latvijā” varat iepazīties RC ZELDA mājaslapā: www.zelda.org.lv.

Ar cieņu

RC ZELDA direktore

I.Leimane-Veldmeijere

⁶ Administratīvā procesa likuma 21.panta otrā daļa: Ja tiesa uzskata, ka nepilngadīgās personas likumisko pārstāvju vai likumisko pārstāvju un nepilngadīgās personas intereses ir savstarpēji atšķirīgas, tā pēc sava ieskata, izprasot bāriņtiesas viedokli, par nepilngadīgās personas pārstāvi var noteikt arī citu personu vai lūgt bāriņtiesu iecelt nepilngadīgajai personai sevišķo aizbildni šīs personas tiesību un interešu aizsardzībai konkrētajā lietā, skat.: <http://likumi.lv/doc.php?id=55567>.

⁷ Administratīvā procesa likuma 21.panta otrā daļa.

⁸ MK Noteikumi Nr. 763, Noteikumi par bāriņtiesas ikgadējā pārskata veidlapas paraugu un pārskata iesniegšanas un aizpildīšanas kārtību, skat.: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=237543>.